

верситету (С. Вишновецька), Київського національного лінгвістичного університету (Л. Гаращенко) та багато інших. У конференції взяли участь також представники Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України (Н. Пархоменко, Я. Сімутіна, Л. Макаренко, Т. Тарахонич, А. Нерсесян, В. Кубальський, С. Сунегін та ін.). Переважна більшість учених виступала із науковими повідомленнями з актуальних проблем сучасної правничої науки.

До конференції видано збірник наукових праць учасників, до якого увійшли понад 100 тез.

З вітальним словом до учасників звернувся директор Інституту академік Ю. С. Шемшученко, який наголосив на важливості проведення науково-правових конференцій та окремо спинився на актуальній темі, яка має як теоретичні, так і практичні проблеми. Привітав учасників конференції і голова Ради молодих учених Інституту, доктор юридичних наук М. Шумило, подякувавши учасникам за особисту участь, та звернув увагу, що такі конференції є чудовим майданчиком для спілкування та обміном думками молодих учених та досвідчених науковців.

О. О. КВАША, О. М. КОСТЕНКО

ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЇ МАЄ ҐРУНТУВАТИСЯ НА НАУКОВОМУ ПІДХОДІ: ДУМКИ ЕКСПЕРТІВ

Інститутом держави і права ім. В. М. Корецького НАН України 29 листопада 2016 р. спільно з Координатором проектів ОБСЄ в Україні, головою Офісу Ради Європи в Україні та Національною академією прокуратури України було проведено міжнародну науково-практичну конференцію *«Корупція як загроза національній безпеці України: попереджаємо, протидіємо, переслідуюємо»*. Дискусійними платформами конференції були: «Запобігання корупції: міжнародні стандарти, кращі практики та вітчизняні реалії», «Протидія корупційним діянням та переслідування осіб, які їх вчинили: проблеми реалізації законодавчих рішень на практиці», «Вищий антикорупційний суд: проблеми визначення підсудності, повноважень, організація діяльності», «Соціальні причини та умови корупції: доктринальні кримінологічні підходи vs поточна антикорупційна політика».

Робота конференції проходила у так званому давоському форматі, який дозволив учасникам заходу обговорити дискусійні проблеми протидії корупції за участю експертів. Зокрема, національними експертами на зазначених дискусійних платформах виступили: *О. М. Костенко*, доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, завідувач відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; *В. О. Навроцький*, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, незалежний експерт з проблем кримінальної юстиції;

В. М. Дрьомін, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, завідувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного університету «Одеська юридична академія»; *В. К. Гришук*, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, декан юридичного факультету Львівського державного університету внутрішніх справ; *П. Л. Фріс*, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника; *М. І. Хавронюк*, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права і кримінології Київського національного університету імені Тараса Шевченка; *М. В. Карчевський*, доктор юридичних наук, професор, проректор Луганського державного університету внутрішніх справ; *Н. М. Корчак*, доктор юридичних наук, голова Національного агентства з питань запобігання корупції; *С. І. Кравченко*, заступник голови Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних та кримінальних справ; *О. Ю. Водяніков*, кандидат юридичних наук, національний радник з юридичних питань Координатора проектів ОБСЄ в Україні, керівник відділу верховенства права. Окрім того, у конференції взяли участь й іноземні експерти (*Ярослав Стрельченко*, експерт Ради Європи, *Мануела Попеску*, експерт Ради Європи).

У конференції брали участь, крім співробітників Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, представники державних органів і навчальних закладів, інших наукових установ та громадських організацій. Зокрема, Генеральної прокуратури України, Національного агентства з питань запобігання корупції, Верховного Суду України, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ, Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Львівського національного університету імені Івана Франка, Національного університету «Одеська юридична академія», Національної академії внутрішніх справ, Львівського державного університету внутрішніх справ, Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Інституту законодавства Верховної Ради України та ін.

У процесі дискусії учасники проаналізували сьогоденню практику протидії корупції в Україні і сформулювали конкретні пропозиції щодо вдосконалення національного антикорупційного законодавства, щодо інституційної складової протидії корупції в Україні з урахуванням зарубіжного досвіду та вітчизняної юридичної науки. Зокрема, була критично оцінена чинна антикорупційна політика в Україні і запропоновано її вдосконалення відповідно до так званої концепції «антикорупційних лещат», що розробляється в Інституті держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Наукові співробітники Інституту взяли активну участь у науковій дискусії.

О. М. Костенко зазначив таке. Нинішня вітчизняна корупція є особливою – це грізний симптом тяжкої хвороби, що уразила українське суспільство. Лише правильно розуміючи особливість вітчизняної корупції, можна їй ефективно протидіяти. Корупція є у будь-якій країні, але особливість нашої коруп-

ції у тому, що вона здатна зводити нанівець будь-які спроби звільнитися від системної соціальної кризи, яка вразила наше суспільство.

Корупція, яка є сьогодні в Україні, – це не просто яєсь ізольоване явище, а органічний наслідок (і симптом) більш фундаментального явища – соціальної кризи в Україні. Саме так її треба сприймати! Це означає, що сьогоднішня корупція в Україні є *корупцією кризового типу*, сутність якої полягає у тому, що вона породжується соціальною кризою, і сама ж поглиблює цю кризу.

Корупція кризового типу може бути подолана лише тоді, коли буде усунена та *соціальна причина*, яка породжує саму соціальну кризу, одним з проявів якої і є цей тип корупції. Що ж це за причина?

Цією причиною, на думку О. М. Костенка, є *такий стан суспільства, за якого жити і працювати чесно є не вигідним. І навпаки, вигідним є жити і працювати лише нечесно*. Як свідчить історичний досвід, навіть смертна кара не зупиняє від вчинення правопорушення, якщо жити і працювати чесно є не вигідним.

Якщо в Україні буде реалізуватися «антикорупційна ілюзія» начебто корупцію кризового типу можна подолати одними лише «голими» адміністративними (репресивними) засобами, без усунення соціальної причини «аномальної корупції», то це неодмінно приведе до надмірного застосування антикорупційними органами специфічних («поліцейських») повноважень у протидії корупції.

Критично оцінюючи сьогоднішню практику протидії корупції, О. М. Костенко вважає, що вона заснована на так званій *концепції «голої репресії»*, відповідно до якої в Україні при формуванні антикорупційної політики не ставиться питання про те, що для подолання корупції кризового типу («аномальної корупції») потрібні такі соціальні (зокрема економічні, політичні, правові, моральні) реформи в суспільстві, внаслідок яких жити і працювати чесно стане вигідним. Проте лише тоді адміністративні інструменти (тобто антикорупційне законодавство і антикорупційні органи, що його застосовують), які є безумовно необхідними, можуть бути ефективними, обходячись без «гіпертрофії поліцейських повноважень». Про це, наприклад, свідчить сингапурський досвід протидії корупції, який підтверджує *концепцію «антикорупційних лещат»*, яка полягає в органічному поєднанні двох чинників: «(1) створення такого соціального порядку, за якого жити і працювати чесно є вигідним, плюс (2) застосування адміністративних і репресивних інструментів проти проявів корупції».

Учений зазначив, що з концепції «антикорупційних лещат» впливає таке: якщо ми хочемо, щоб реагування на корупцію кризового типу («аномальну корупцію») не привело до застосування в Україні методів «поліцейської держави», то слід не обмежуватися удосконаленням антикорупційного законодавства і антикорупційних органів, а здійснювати політичні, економічні, правові і моральні реформи, які забезпечать такий стан у суспільстві, за якого жити і працювати чесно буде вигідним.

Корупційна злочинність кризового типу так само є феноменом «злочинів, спричинених соціальною аномалією». *Корупція – це феномен реальний, але*

ПРОТИПРИРОДНИЙ, бо є проявом порушення законів соціальної природи, з якими має узгоджуватися суспільне життя людей.

Протидія «злочинам, спричиненим соціальною аномалією», у тому числі корупційним «злочинам, спричиненим соціальною аномалією», не може бути ефективною без реформ, у результаті яких буде усунута соціальна причина цих злочинів, тобто жити і працювати чесно буде вигідно.

Водночас, як свідчить аналіз Закону України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія)» на 2014–2017 роки» і Закону України «Про запобігання корупції» у вітчизняній антикорупційній стратегії протидії корупції в Україні реалізується заснована на концепції «голої репресії» антикорупційна ілюзія, згідно з якою начебто для подолання корупції достатньо вдосконалювати лише самі по собі адміністративні інструменти – антикорупційне законодавство і антикорупційні органи, не викоринюючи саму соціальну причину корупції кризового типу, тобто не усуваючи той стан суспільства, за якого жити і працювати чесно є не вигідним. У цих документах, що визначають антикорупційну політику в Україні, навіть не здійснюється спроба виявити соціальну причину вітчизняної корупції! А концепція «запобігання корупції» зводиться до реагування не на причину корупції, а на умови, що сприяють корупції. Складається таке враження, що автори цих документів ототожнюють поняття «причини корупції» і «умови, що сприяють корупції». Але ж без розрізнення цих речей годі й сподіватися на ефективну протидію корупції!

Поверхове уявлення про чинники, що породжують корупцію, зокрема плутанина щодо таких чинників, як «причини корупції» і «умови, які сприяють корупції», можуть привести, на думку вченого, до драматичних помилок у антикорупційній політиці, внаслідок яких відбудеться гіпертрофія адміністративних (репресивних) інструментів у боротьбі з корупцією, що є притаманним «поліцейській державі».

До речі, – зазначив довідач, – на створене в Україні відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» Національне агентство запобігання корупції покладається «превентивна» функція, яка зводиться до перевірки декларацій всіх державних службовців і стилю їх життя, розкриття будь-якої інформації з приводу фактів корупції чи зловживання посадою. І зовсім не йдеться про усунення соціального «кореня» (власне «соціальної причини») вітчизняної корупції, породженої соціальною кризою в Україні.

Тому, як вважає О. М. Костенко, на відміну від концепції «голої репресії», яка покладена в основу чинної антикорупційної політики в Україні сьогодні, ефективною є концепція «антикорупційних лещат», відповідно до якої має бути поєднання (здвоєння, як двох «губ» у лещатах): 1) адміністративних (репресивних) засобів; і 2) реформ, спрямованих на створення у суспільстві такого стану, за якого жити і працювати ЧЕСНО буде ВИГІДНИМ. Перше без другого, тобто застосування «голої репресії» до корупціонерів, приречене на неефективність.

Подолання корупції кризового типу (тобто корупції, спричиненої соціальною аномалією), завершив О. М. Костенко, нерозривно пов'язане з розбудовою

вою нової України – країни без соціальної аномалії, в основі якої буде такий соціальний порядок, за якого нормою суспільного життя людей є чесність. Без чесності неможливий соціальний (тобто політичний, економічний, правовий, моральний) прогрес.

О. О. Кваша акцентувала увагу на розумінні корупції як необхідної співучасті. За необхідної співучасті йдеться про такі законодавчі конструкції в статтях Особливої частини КК України, коли поведінка осіб, які діють спільно, незалежно від виконуваної ролі – виконавця, організатора, підбурювача чи пособника, закріплюється як конститутивна ознака певного складу злочину. Це так би мовити «класична» необхідна співучасть. До останньої можна віднести створення злочинної організації – ст. 255. Необхідна співучасть передбачає вимушеність, неминучість спільності у вчиненні злочинного діяння, без якої таке посягання не може реалізуватися у заподіяній шкоді. Корупція у кримінально-правовому розумінні – це завжди злочинна змова. Доктрина змови може слугувати теоретичним обґрунтуванням необхідної співучасті і у самостійних, проте взаємопов'язаних корупційних злочинах – статті 368, 369 КК України, які можуть бути вчинені лише спільно двома або більше суб'єктами. Спільність, яка за своєю природою не є «рядовою» ознакою співучасті у злочині, а являє собою її об'єктивно-суб'єктивне сутнісне ядро, уособлює сутність складів злочинів, передбачених статтями 368, 369 КК. Іншими словами, спільність іманентно властива (тобто властива природі самого предмета або явища) наданню/одержанню неправомірної вигоди. До злочинів, передбачених статтями 368, 369 КК, слід застосувати поняття «надання-одержання неправомірної вигоди» (на противагу застосуванню двох понять «надання неправомірної вигоди» та «одержання неправомірної вигоди», що не відбиває сутності іманентної спільності та двостороннього суб'єктивного зв'язку між особами). Доцільним і обґрунтованим є використання у кримінально-правових дослідженнях поняття необхідної співучасті, яке має тривалу історію у вітчизняній юридичній науці. Необхідна співучасть – це спільна умисна участь декількох суб'єктів злочину, змова яких є обов'язковою для вчинення певного умисного злочину. Кваша О. О. пропонує вузьке та широке розуміння цього поняття. Так, необхідна співучасть «у вузькому розумінні» – це законодавча конструкція в статті Особливої частини КК України, коли поведінка осіб, які діють спільно, незалежно від виконуваної ролі, закріплюється як конститутивна ознака складу злочину. Необхідна співучасть «у широкому розумінні» – це спільна діяльність осіб, незалежно від виконуваної ролі, змова яких є обов'язковою для заподіяння шкоди об'єкту посягання, що закріплюється в різних статтях злочину Особливої частини КК України. У широкому розумінні необхідною співучастю є такі взаємопов'язані корупційні злочини, як передбачені у статтях 368, 369 КК України. Наявна спільність дій та необхідний рольовий розподіл, за якого одержання неправомірної вигоди службовою особою може мати місце лише за умови її надання іншою особою, а надання неправомірної вигоди передбачає її одержання службовою особою.

В. Н. Кубальський наголосив, що на сучасному етапі небезпечних форм набуває зрощування корумпованих чиновників з різноманітними комерційни-

ми структурами. Одним із засобів протидії зазначеним негативним явищам у зарубіжних державах є наявність у кримінальних законах відповідних норм, які передбачають кримінальну відповідальність за різноманітні форми незаконної ділової активності державних чиновників. На даний час за окремі форми незаконної участі службових осіб у підприємницькій діяльності відповідальність може наставати за наявності відповідних підстав за ст. 364 «Зловживання владою або службовим становищем» чинного КК України. В. Н. Кубальський запропонував криміналізувати незаконну участь службових осіб у підприємницькій діяльності, доповнивши КК України ст. 364². Диспозицію ст. 364² слід викласти в такій редакції: «Участь службової особи в управлінні організацією, яка здійснює підприємницьку діяльність, особисто або через довірену особу всупереч забороні, встановленій законом, якщо ці дії пов'язані з наданням такій організації неправомірних переваг чи неправомірним сприянням в іншій формі – карається штрафом від однієї тисячі до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або позбавленням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років». Слід зазначити, що прийняття цієї норми, безумовно, матиме превентивний вплив і буде свідченням визнання значної шкоди, яку завдає незаконна участь службових осіб у підприємницькій діяльності, особі, суспільству та державі.

За матеріалами роботи конференції видано збірник наукових праць.

С. В. РУДНИЦЬКИЙ,
доктор політичних наук

ДЕМОГРАФІЧНІ ЗМІНИ І ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ І НА БАЛКАНАХ

За такою назвою 4 листопада 2016 р. в Житомирі відбулася міжнародна наукова конференція. Її організаторами виступили Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, МГО «Польське наукове товариство у Житомирі» та Житомирський державний університет імені Івана Франка, в якому й проходила конференція. Серед співорганізаторів наукового заходу також була Польська академія наук і мистецтв із м. Кракова, звідки прибула делегація науковців на чолі з професором Агнешкою Кастори, яка одночасно є заступником голови редакційної колегії міжнародного наукового журналу з політичних наук «*Studia Politologica Ucraino-Polona*».

Варто відзначити, що ще двоє представників організаторів – доктори політичних наук Володимир Павлович Горбатенко з Інституту держави і права і Сергій Владиславович Рудницький з Польського наукового товариства – теж представляли згадане видання: перший – як співредактор, другий – як заступник голови редакційної колегії від української сторони. За традицією, що вже склалася упродовж семилітнього українсько-польського співробітництва,